

**ВОДИЧ ЗА УВОЂЕЊЕ У ПОСАО
ВАСПИТАЧА У ДОМОВИМА
УЧЕНИКА СРЕДЊИХ ШКОЛА**

Београд, 2006.

Увод

Формално образовање потребно за образовно-васпитни рад у вртићу, школи и дому ученика само је први корак у професионалном развоју који се на различите начине одвија током даљег радног искуства.

Професионални развој је континуиран процес. Искузује се у жељи за квалитетним обављањем посла, чак и ако вас нико не посматра и не процењује. У том смислу професионални развој није статична категорија, која има свој почетак, крај и које се не мења. То је процес за цео живот.

Ниједан факултет или програм усавршавања не може појединца да припреми за све детаље функционисања са којима се сусреће у установи у којој ради. Начин функционисања се односи на систем вредности, етички кодекс, знање, вештине и одговорност, дакле све што усмерава размишљање и деловање наставника, васпитача и стручног сарадника. Ако би ипак, школовање успело да припреми наставнике, васпитаче и стручне сараднике на све што је њихова улога данас, сутрашњи дан донеће ново разумевање и потребу за новим знањима и вештинама.

Професионални развој запослених у образовању подразумева стално грађење квалитетног односа према себи и средини и није ограничен на одређену ситуацију или само један део праксе. Однос се посматра као динамична и прогресивна димензија сваког појединца, упућује на стална преиспитивања о наученом и представља ефикасну интеракцију теорије и праксе. Професионални развој је постављен као партнерска делатност у оквиру интереса и одговорности појединца, државе, професионалних удружења и друштва, као и институција.

Димензије професионалног развоја

Језгро специјализованих знања и вештина представља идентитет образовне професије и гради се кроз **партиципацију** у процедурама које воде до дозволе за рад и достизања стандарда. Када професионалац употребљава и примењује своје професионално знање у разним ситуацијама, доноси одлуке, размишља о својој пракси, онда говоримо о **аутономији праксе**. На тај начин сваки професионалац унапређује квалитет образовања и васпитања и достиже свој **лични професионални углед**, као и **углед професије у заједници** у којој живи и ради.

Процењујући да је **управо почетни период у конкретном раду од изузетног значаја**, Законом о основама система образовања и васпитања **прописана је обавеза полагања испита за дозволу за рад** наставника, васпитача и стручних сарадника у образовно-васпитним установама. То није новина, али се **начин** полагања испита за приправнике мења. Мења се **форма и значај приправничког стажа** који се завршава полагањем испита за **дозволу за рад**.

Приправник после годину дана рада у установи стиче право на полагање испита. Установа интерно вреднује његов укупан рад и ангажовање, а затим следи полагање испита пред комисијом коју чине представници: факултета/ више школе, Министарства просвете и спорта Републике Србије и Завода за унапређивање образовања и васпитања.

Процедуре, услови и садржај испита регулисани су **Правилником о дозволи за рад наставника, васпитача и стручних сарадника** (Сл. Гласник РС 22/2005).

Предвиђено је да сваки приправник, у току приправничког стажа, има ментора. Он ће приправника уводити, пратити, помагати, саветовати и едуковати кроз праксу-да би се приправник изграђивао као практичар.

Званично увођење и дефинисање улоге ментора проистекло је из потреба на:

- **глобалном** плану – развијање квалитета образовно-васпитног система;
- **локалном** плану – потреба да запослени у оквиру једне установе буду квалитетни **професионалци**;
- **личном (професионалном) плану** – потреба приправника да у оквиру установе постоји ментор који је у обавези да уведе почетника у посао; да је то јасно дефинисано кроз опис послова и задатака које ментор треба да спроводи.

Увођење у посао наставника, васпитача и стручног сарадника

Увођење у посао остварује се кроз оспособљавање приправника за самосталан образовно-васпитни, васпитно-образовни, васпитни и стручни рад (у наставку текста: образовно-васпитни рад) и припрему за полагање испита за лиценцу.

То је корак ка професионалном развоју, након стеченог базичног образовања, и он се остварује припремом приправника за полагање испита за лиценцу, за даље стручно усавшавање и стицање звања. Све ово чини систем којим се доприноси професионализацији у образовању.

Увођењем у посао приправник стиче знања, развија вештине и способности које су потребне за самостално остваривање образовно-васпитног рада.

Програм увођења у посао садржи и посебан део који се односи на оспособљеност за рад са децом и ученицима са сметњама у развоју. Програмом увођења у посао постављени су захтеви који се односе на:

- планирање, програмирање, остваривање и вредновање образовно-васпитног рада; праћење развоја и постигнућа деце и ученика;
- сарадњу са колегама, породицом и локалном заједницом;
- рад са децом и ученицима са сметњама у развоју;
- професионални развој;
- документацију наставника, васпитача и стручних сарадника.

Изабране области покривају целину образовно-васпитног рада и свака од њих има своје место и улогу у циљу успешног остваривања образовно-васпитне праксе.

На факултету се стичу одређена теоријска, и знатно мање практична знања, неопходна за рад, али не и довољна за рад у области образовања. Свет рада и пракса у области образовања захтева и практичну примену теоријских знања уз коришћење различитих вештина и способности. Програм увођења у посао управо полази од тих потреба приправника како би се створила основа за даљи развој професионалних компетенција.

У току приправништва запослени у образовању, подржани од стране ментора/искуснијих колега, унапређују стечена знања на факултету, стичу нова стручна знања и примењују различите облике и методе рада, дакле на тај начин постају самосталнији у раду. Све ове активности остварују се у циљу професионализације наставничке професије при чему је крајњи циљ унапређивања праксе и осигурање квалитета.

Да би се наставник, васпитач или стручни сарадник – приправник професионално развијао и усавршавао неопходно је да има помоћ у изградњи знања и вештина. Веома је важно у том процесу да се осигура **аутономија, партиципација и професионални углед.**

Приправник, радећи са ментором, колегама или самостално, истражује различите могућности стицања знања и вештина, као што су: консултације, додатне обуке (семинари), учешће у истраживањима, самообразовање и вредновање.

Приправник треба да:

- 1) Гради јасну, недвосмислену и критичку слику о себи као професионалцу и личности - тражи одговор на питање: **Ко сам ја?**
- 2) Сазнаје које су његове слабе а које јаке стране и како на њих делује - тражи одговор на питање: **Шта ми је потребно?**
- 3) Уме да пронађе ресурсе и искористи их за свој развој - тражи одговор на питање: **Како и где могу добити помоћ?**

Примери различитих нивоа знања, вештина и способности потребних за самостално обављање образовно-васпитног рада (примери из Програма увођења у посао)

области	ниво знања	ниво разумевања	ниво примене
1. Планирање, програмирање, остваривање и вредновање образовно-васпитног рада	- познаје структуру плана и програма образовно-васпитног рада	- разуме повезаност између циљева, задатака, садржаја, метода и облика рада	- примењује индивидуални приступ деци у процесу образовно-васпитног рада
2. Праћење развоја и постигнућа ученика	- познаје различите начине праћења, вредновања и оцењивања постигнућа ученика	- разуме како се ученици развијају и како уче	- прати индивидуални развој и напредовање ученика, као и развој групе у целини
3. Сарадња са колегама, породицом и локалном заједницом	- познаје различите облике сарадње са породицом ради обезбеђивања подршке развоју ученика	- разуме важност тимског рада у установи	- поштује принцип приватности у сарадњи са породицом и колегама
4. Рад са ученицима са сметњама у развоју	- познаје начине укључивања ученика са сметњама у развоју у образовно-васпитни рад	- разуме значај обезбеђивања одговарајуће физичке средине за адекватно укључивање ученика са сметњама у развоју у образовно-васпитни рад	- организује активности за укључивање ученика са сметњама у развоју у образовно-васпитни рад
5. Професионални развој	- познаје значај континуираног професионалног развоја	- разуме начине и технике планирања стручног усавршавања	- учествује у разним облицима стручног усавршавања
6. Документација	- зна прописе из области образовања и васпитања	- разуме сврху педагошке документације	- чува поверљиве податке о детету, ученику и његовој породици

Осим нивоа знања, нужно је и разумевање основних принципа, поступака и метода рада, као и њихова практична примена. Од приправника се очекује да својој пракси приступа промишљено, да је вреднује и у складу с тим теоријска знања примењује у педагошкој пракси.

Овим програмом који садржи основна знања из ове области потребно је да овладају сви који су запослени у образовно-васпитним установама.

Како увођење у посао да буде још сврсисходније и квалитетније?

Први значајан корак за приправника је **добро одабран и доступан ментор**.

Заједнички рад приправника и ментора почиње израдом плана рада, који је осмишљен за тог конкретног приправника и ослања се на Програм увођења у посао који је саставни део Правилника о дозволи за рад.

Приликом израде плана предлажемо листу питања која могу да буду од помоћи ментору, а коју сваки ментор може да коригује и прошири у складу са конкретним околностима:

- У ком правцу ћу да водим овог приправника?
- Шта је приправнику потребно (знања, вештине, материјали, литература, средства...)?
- Шта је мени, као ментору, потребно да бих то могао да обезбедим?
- Ко још може да нам помогне?
- Колико времена ми је потребно да индивидуално радим са приправником (поред 12 обавезних часова)?
- На који начин пратим напредовање приправника (које инструменте користим)?
- Како дајем повратну информацију?
- Како пратим примену датих сугестија и информација од стране приправника?
- Како пратим документацију приправника?
- Шта ми је важно да забележим у сопствену документацију?

Следећи корак је **континуирани заједнички рад** приправника и ментора у коме учествују и друге колеге и сарадници.

У овом процесу веома је важно водити рачуна о аутономији како

приправника тако и ментора, подстичући партиципацију у којој и приправник може да да свој лични печат и допринос.

Након годину дана заједничког рада требало би да приправник буде **припремљен за проверу оспособљености** у установи. Заједнички рад би требало да се огледа у изради припреме за час односно активности и давање сугестије о начину реализације. У процесу реализације часа/активности припрема је полазна основа, али је потребно да се прате реакције и дешавања у реалним условима и да се одговори на њих.

Приликом провере оспособљености комисија вреднује реализацију часа/активности, документацију приправника и извештај ментора.

Комисија пише извештај о провери савладаности програма за увођење у посао и може да да оцену „у потпуности савладао” и „**делимично савладао**”.

Приправник је у „**потпуности савладао програм**” ако је у стању да знања и вештине које је стекао у току приправничког стажа примењује у свом раду (погледати у Табели: ”Примери различитих нивоа знања, вештина и способности”).

Приправник који је „**делимично савладао**” програм увођења у посао поседује одређена знања и разуме их, али их недовољно примењује. У наредном периоду заједно са ментором треба да ради на примени стечених знања и вештина.

На крају приправничког стажа када је приправник „у потпуности савладао” програм увођења у посао, има право да се пријави за полагање испита за лиценцу. У том периоду чекања на датум заказаног испита, пожељно је да настави заједно са ментором да се припрема за сам испит који би требало да резултира **добивањем лиценце**.

Овим значајним постигнућем сарадња дотадашњег приправника и ментора не би требало да се заврши, већ да добије нови квалитет и облике колегијалне сарадње који могу да се развијају у складу са капацитетима, околностима и интересовањима.

Сврха Водича за увођење у посао је да:

- обезбеди разумевање поступка увођења у посао;
- пружи оквир садржају и начину рада у току приправничког стажа;
- помогне приправнику и ментору у изради личног плана рада у првој години;
- понуди информације о литератури која приправнику и ментору може да олакша сам процес увођења у посао.

Полазећи од потреба приправника и ментора, жеља нам је да им обезбедимо и олакшамо приступ информацијама, као и пут ка стицању нових знања, вештина и метода рада. При томе је важно да заједно раде на упоређивању и грађењу веза са другим областима и знањима, као и да размењују професионална знања и искустава са другима професионалцима.

Израђени су Водичи за увођење у посао за: наставнике разредне наставе, наставнике предметне наставе у основним и средњим школама, васпитаче у предшколским установама, стручне сараднике у васпитно-образовним установама, васпитаче у домовима ученика и библиотекарe у школским библиотекама.

Водичи су настали у оквиру Пројекта Професионални развој запослених у образовању” који се реализује на основу Споразума између Швајцарске агенције за развој и сарадњу (SDC) и Завода за унапређивање образовања и васпитања.

Руководилац пројекта израде свих водича била је спец. Мирјана Трукуља, руководилац Сектора за приправништво и руковођење у образовању и васпитању.

У изради концепције водича учествовао је и др Маркус Диболд, консултант Швајцарске агенције.

Координатор тима за израду **Водича за увођење у посао васпитача у домовима ученика средњих школа** био је Горан Павловић, самостални стручни сарадник у Сектору за стручно усавршавање и напредовање Центра за професионални развој запослених.

Тим спољних сарадника чинили су:

- Светлана Теодоровић - дипл. психолог, стручни сарадник, Дом ученика „Јелица Миловановић“;
- Катарина Миловановић - дипл. педагог, васпитач, Дом у ученика

- „Јелица Миловановић“;
- Велимир Крамар - дипл. политиколог, васпитач, Дом ученика средње Железничке школе;
  - Предраг Рудић - дипломирани филозоф, помоћник директора за васпитни рад, Дом ученика средње Железничке школе;
  - Јасмина Јовановић - дипл. психолог, просветни инспектор, Секретаријат за образовање града Београда;

САДРЖАЈ	
Уводна реч	
Област број 1	
Одакле почети 13	
Област број 2	
Планирање и програмирање 14	
Област број 3	
Методe, облици и средства рада	
Област број 4	
Сарадња	
Област број 5	
Вредновање	
Област број 6	
Рад са васпитном групом	
Област број 7	
Вођење документације	
Прилози	
Прилог	
Рад са децом и ученицима са сметњама у развоју	
Литература	

Уводна реч

Поштовани колега,

Драго нам је што се придружујете и постајете члан једне посебне професионалне групе - групе васпитача у домовима ученика средњих школа. Називамо је посебном из два разлога: нема нас у великом броју јер радимо у око шездесет четири установе у Србији, а професионална структура васпитача је разнолика. У већини случајева (по важећим нормативима) васпитачи су из разних струка (друштвене науке, природно-математичке, уметничке...). То је једна лепеза знања, интересовања и способности у којој можете и Ви наћи своје место и својим радом допринети раду Установе.

Ретки су они који су овај посао почињали са одређеним знањима о домовима ученика, а на факултету се нису сусрели са било каквим информацијама о установама ове врсте, као и о улози и послу васпитача, зато се немојте обесхрабрити. **Нова ситуација доноси и нове изазове.**

Рад у дому ученика пружа много изазова и могућности. Са знањима која сте усвојили можете постати иноватор, иницијатор, организатор, креатор, узор, заштитник, контролор, а истовремено и извор сигурности и поверења генерацијама ученика. Очекује Вас више улога које ћете освајати корак по корак, према афинитету, процени ситуације, искуству и помоћи других, а приоритет је изаћи у сусрет потребама деце.

У свему овоме помогаће Вам колеге из колектива и стручне службе, а Ваш ментор треба да Вам је највећи ослонац.

Надамо се да ће Вам овај Водич помоћи да за следећу годину дана стекнете нова сазнања, спојите их са стеченим искуствима и знањима у нови мозаик - **бити добар васпитач**. Надамо се да ћете уз понеке дилеме или потешкоће моћи да спознате и све лепоте овог позива. Пратећи свој инстинкт и сензибилитет, али и добра искуства других, стећи ће те довољно самопоуздања и након годину дана моћи ће те самостално пратити свој пут. Дом ученика ће постати Ваша "друга кућа", уосталом као што је и многим ученицима који су у њему.

Водич је намењен првенствено приправнику, али може бити и помоћ ментору као путоказ да не би нешто изоставио или заборавио. Могу га читати и користити директори и све остале колеге које су заинтересоване за рад приправника.

Могућности које Водич даје су:

- омогућава лакше разумевање поступка увођења у посао;
- даје оквир садржаја и начина рада у току приправничког стажа;
- он је вид помоћи приправнику, јер ментор није увек доступан;
- поред тога, специфичан је извор информација о литератури;
- помоћ је у освајању прве степеннице професионалног развоја
- који овде тек почиње.

Водич није:

- збирка готових решења, већ подстицај професионалном развоју;
- списак рецепата, дакле свако даје печат свом раду;
- једини писани материјал који треба прочитати у току прве године рада;
- довољан извор информација, јер су жива реч и размена са ментором незаменљиви извори подршке, помоћи и информација.

Да би сте се што лакше прилагодили Вашем новом радном месту, професионално оснажили и појачали доживљај сопственог професионалног идентитета, пожељно би било:

- учланити се у стручно друштво (педагога, психолога, географа, социолога, филозофа...);
- претплатити се на стручне новине и часописе;
- пратити Просветни преглед;
- одржавати везу са матичним факултетом;
- пратити новине у стручној литератури;
- иновирати своја стручна знања похађањем семинара, а ближа обавештења можете наћи у:
- Каталогу програма сталног стручног усавршавања наставника, васпитача и стручних сарадника, који издаје Завод за унапређивање образовања и васпитања,
- стручним друштвима,
- сајтовима факултета, невладиних организација и удружења.

Стално стручно усавршавање није само део законске обавезе, већ представља услов и могућност за напредовање у звању. Да бисте се детаљније информисали како можете даље напредовати, осим стицања статуса магистра или доктора наука, погледајте Правилник о сталном стручном усавршавању и стицању звања наставника, васпитача и стручних сарадника (Службени гласник РС, бр. 14/2004 и 56/2005).

Одакле почети

Претпостављамо да сте дошли у установу (дом ученика) са веома мало информација о организацији рада и својој улози у њој, дакле одједном наћи ћете се пред великим бројем питања. У том погледу, ментор је неко чија је основна улога да Вам помогне у сналажењу и да Вас упозна, као прво, са непосредним радним обавезама (радно време, дневна артикулација васпитног рада, вођење документација), организацијом рада у дому, службама дома и колегама. Нарочито је важно да се приликом првог контакта са ученицима васпитне групе успостави однос сарадње, поверења и поштовања.

Важно је да се упознате и са:

- правилима о животу и раду у дому;
- правима и обавезама ученика и запослених;
- мерама које се користе у случају лакшег или тежег прекршаја;
- о интерној евиденцији ученика у дому.

Примарни циљ у домовима је васпитни рад. Домови имају слободу да организују васпитни рад у складу са потребама и специфичностима дома и његових корисника. Програм васпитног рада (1997.) је у средишњем пажње ставио ученика као појединца, што подразумева обавезу дома да организованим активностима пружи подршку ученику у његовом настојању да оствари сопствене најбоље могућности. Програм је осмишљен на тај начин што васпитач одређује садржај васпитног рада, при чему кроз избор преноси своје афинитете и знања, али и сопствене вредности, чак и кад процењује интересовања ученика. Овакав концепт указује на велику одговорност васпитача у васпитању и развоју ученика.

Васпитачи реализују свој васпитни рад са ученицима њихове васпитне групе, али и са свим ученицима у дому. Они имају истовремено више улога:

- аниматора (секције, слободне активности и време);
- сарадника (спреман да помогне у решавању свакодневних проблема);
- инструктора (помоћ у савладавању школског градива);
- терапеута (саветничка);
- педагога и психолога истовремено.

Поред послова који су васпитне природе и везани за васпитну групу

и ученике, у дому могу постојати и послови који прате специфичности у организацији сваког дома, на пример: дежурства (за време викенда, оброка у трпезарији, одржавања манифестација и приредби и сл.), брига о хигијени и ивентару у дому, праћење бројног стања и поштовања кућног реда.

1. Планирање и програмирање

Зашто је важно планирање и програмирање?

Зато што доноси сврсисходније, рационалније и квалитетније васпитање. Планирање омогућава:

- систематичност у раду;
- благовремену припрему;
- реализацију васпитних садржаја;
- унапређивање даљег рада;
- полазну основу за евалуацију.

Шта се планира и програмира и зашто?

Основни оквир за Годишњи програм рада васпитача је Годишњи програм рада дома. Сам Годишњи програм рада васпитача је основа за прављење месечних планова реализације.

Планирају се ***садржаји васпитног рада*** који су подељени на три основне области:

- учење и стицање личне компетентности ученика;
- развој личности и социјалног сазнања;
- слободно време.

Уз ове области ***планира се рад секција и других активности*** (дебатни клуб, редакција домског листа, разне секције и слично).

У сарадњи са другим васпитачима планира се и рад стручних актива, стручног усавршавања, сарадња са школама и другим установама које су значајне за дом и реализацију васпитног програма.

Већина васпитних тема реализује се у току целе школске године, прожима -јући сваки поступак васпитача, али у одређеном периоду (у оквиру месечног планирања) једна тема постаје главна за рад и разговоре са ученицима (најмање 35 васпитних тема у школској години).

Поједине теме, нарочито из области учења, треба да буду везане за одређене значајне периоде у току школске године (почетак, тромесечја, полугодишта и крај школске године).

Планирање се ради у сарадњи са другим васпитачима, стручним са-

радницима, као и са ученицима узимајући у обзир њихова интересовања, дакле тимски.

При планирању потребно је имати у виду следеће чињенице:

- Уважавање узрасних карактеристика и психолошких особености ученика различите образовне усмерености (типови школа);
- Уважавање и процена сопственог стручног профила, способности и интересовања;
- Реалистичност и остваривост плана;
- Просторни и технички услови;
- Праћење савремених тенденција у образовању.

У планирању и програмирању васпитач истиче циљеве рада (уопштено и у поједином областима које су референтне тачке његовог поступања) са васпитном групом.

Планирање треба да буде подручје сталног истраживања и стручног усавршавања васпитача.

Сви догађаји у васпитној групи служе за проверу планираног и испитивање фактора који су утицали на остваривање или неостваривање планираних садржаја, да би се видело где је могуће утицати и шта треба мењати тј. да ли се ти фактори могу кориговати или су они константни, дакле ако је планирање нереално треба га мењати и прилагођавати.

Улога ментора у планирању је да приправника упуту у потребна документа и пружи непосредну помоћ у изради сопственог годишњег плана рада, да усклади свој програм са Годишњим програмом рада дома и упуту приправника у годишњу динамику послова и методологију израде плана.

Улога приправника је да се упозна са важећим законским документима и документацијом дома (годишњим планом рада дома) и да уз помоћ ментора сачини сопствени годишњи план усклађен са наведеним документима; да самостално разрађује оперативне месечне планове рада и појединачних активности и анализира их са ментором.

2. Методе, облици и средства рада

Васпитачи имају велику самосталност у креирању програма по коме ће радити. Програм васпитног рада садржи велику понуду тема и области из којих васпитач прави свој лични избор или уводи нове теме у одно-

су на интересовања и потребе ученика(у складу са ранијим искуствима у раду са ученицима). За реализацију тема врши припреме како садржаја, тако и метода, облика и техника рада.

Метод је начин рада којим се постиже одређени циљ.

У дому, у раду са ученицима, најчешћа метода је разговор који може бити у виду давања или добијања информација, саветовања, подстицања, уверавања (индивидуални облик); као и дискусија, дебатни клуб, групно одлучивање, демонстрација и сарадња (групни облик рада).

У раду са родитељима основне методе рада су информативни и саветодавни разговор.

Облици рада се односе на узајамни однос(активности) између учесника у васпитном процесу.

Најчешћи облици рада који се користе су: индивидуални, рад у паровима, рад у малим групама, рад са васпитном групом, и ‘‘масовни’’ у смислу акција приредби, такмичења и сл..

Средства рада чине сви инструменти, модели и објекти, односно сав материјал који се користи као извор, помоћ и подстицај у процесу сазнања.

У дому постоји могућност коришћења различитих техничких помагала, зависно од опремљености и доступности, а користе се и средства других извора која су ван институције.

Зашто је потребно размишљати о примени различитих метода, облика и средстава?

- зато што садржаји или активности које реализујете одређују избор;
- зато што су путеви реализације васпитног рада различити;
- зато што ћете имати специфичне ситуације и могућности;
- зато што установа поседује/не поседује опрему, инструменте за примену одређених метода или облика рада.

О чему треба водити рачуна при избору метода, облика и средстава?

- нема универзалних, општеважећих и најбољих метода, облика и средстава;
- избор зависи од циљне групе (ученик, родитељ);

- циљевима којима тежите и задацима које треба реализовати;
- условима рада;
- додатним знањима које стичете стручним усавршавањем.

Примери из праксе:

Ако планираш васпитну тему из области учења – “Методе и технике успешног учења” - избор метода, облика и средстава зависиће прво од тога како сте дефинисали циљ и са којом интересном групом радите (успешнији или мање успешни ученици).

Можете је реализовати кроз саветодавни рад у малој или васпитној групи ако је циљ превентивни, а кроз инструктивни рад са појединцем или малом групом ако је циљ корекција школског успеха. Средства која могу да се користе су: панои, шеме и подсетници.

Поред редовно планираних васпитних метода, облика и средстава који се реализују по одређеном плану, често се догађају ситуације на које треба одмах реаговати и одлучити у том тренутку који метод и облик рада применити. Проблем ризичног понашања (алкохолизам) може бити део Годишњег плана рада, али и изненадна ситуација када приметите да се у некој од соба често осети мирис алкохола. Ситуација изискује у првом кораку информативни разговор у малој групи, а на основу добијених информација може се даљи рад развијати и као индивидуални разговор. Сам метод је у почетку информативни који може да пређе у саветодавни, а може да буде у форми упућивања на стручну помоћ у установи или ван ње.

Једна од значајних области васпитног рада је праћење развоја личности, с обзиром на то да се ради са адолесцентима који се често суочавају са развојним проблемима а понекад и кризама. Интимни проблеми никако нису за заједнички рад уколико сам ученик то не тражи, него за индивидуални, уз чување интегритета личности ученика и тајности података. Али то не значи да се о проблемима развоја не може разговарати уопште, у малој или васпитној групи као целини (шта су они, како их прихватати, како их користити као развојну шансу).

Од облика рада ученици најчешће бирају индивидуални облик и дис-

кусионе групе у односу на фронтални облик рада, јер су у оквиру школе засићени предавањима (подаци из истраживања и анкете, 2001).

Наведени примери указују на специфичност васпитног рада у дому ученика, дакле васпитач треба да је спреман да увек мења и прилагођава методе и облике рада у складу са различитим ситуацијама које се не могу увек предвидети.

Улога ментора је да прати и унапређује избор и примену адекватних метода, облика и средстава рада приправника кога уводи у посао и указује на поједине карактеристике метода, облика и средстава.

Улога приправника је да се по потреби консултује са ментором у вези са избором адекватних метода, облика и средстава рада, као и да анализира примену употребљених.

3. Сарадња

Васпитни процес у ученичком дому је целовит процес који не може да се оствари без сарадње.

Основни облик сарадње је **сарадња између ученика и васпитача**.

Она се успоставља од првог контакта и двосмерна је. Ученик треба да буде кооперативан, али и васпитач треба да има "слуша" за развојне проблеме, успоне и падове у адолесцентском периоду формирања личности, уз поштовање ограничења које нужно намеће организовање живота и рада у дому.

У току васпитног рада неопходна је **сарадња са другим васпитачима и стручном службом (психолог, педагог)**. Сарадња и размена ставова и искустава са колегама осигурава да васпитачи не падну у замку једностраног мишљења.

Сарадња са разредним старешинама и предметним наставницима је редовна и отворена. Информације које су битне за статус ученика треба брзо да се размењују ради правовременог предузимања акција (нпр. изостанци са наставе). У том смислу се већ на почетку школске године остварује лични контакт са разредним старешином у ком се размењује све што је важно за живот и рад ученика, као што су нпр. бројеви телефона, и затим се контакт и даље одржава. Пожељно је да се сарадња не сведе само на просто добијање информација, већ да и разредне старе-

шине или представници школе посете дом и упознају се са амбијентом у ком живи ученик.

Сарадња са родитељима је, такође, важан део васпитног рада. Понекад се догађа да васпитач прикрије или пожели да сакрије од родитеља нешто што се десило са учеником, можда и из најбоље намере, али ће тиме начинити грешку. Родитељ треба да буде упознат са свим променама у вези са дететом – али је важан начин на који се то ради. Многи родитељи скоро да “забораве” на своју децу када дођу у дом или се дешава да реагују неадекватно – строгим кажњавањем или претераном попустљивошћу. Сарадња са родитељима стога је и рад са њима, превентиван, у коме треба обратити пажњу на неопходност комуникације са децом, васпитачем и наставницима.

Поред ових основних облика сарадње унутар дома, постоје и **други облици** и правци сарадње који се могу остварити са другим домовима или сродним институцијама у окружењу.

На пример, можете се укључити са ученицима и колегама у еколошке, културне и хуманитарне акције у локалној заједници или организовати посету значајној изложби или манифестацији. Дом, такође, може бити домаћин таквим акцијама и манифестацијама.

Улога ментора је да упозна приправника са свим облицима сарадње, а тамо где услови омогућавају да присуствује реализацији и заједно са приправником анализира остварену активност, ради њеног унапређења.

Улога приправника је да планира и иницира могуће облике сарадње и да се консултује са ментором о начинима, нивоима, временској артикулацији и корацима у сарадњи.

4. Вредновање

Вредновање је поступак критичког анализирања планираног и реализованог, као и процењивање саме активности свих учесника васпитног рада.

Као васпитач пратићете и вредновати сопствени рад, али и учествовати у вредновању рада установе. То није увек пријатна улога, али је срећна околност да се већина послова из Вашег делокруга рада може обављати и тимски.

Могуће **области вредновања** су: програм васпитног рада, годишњи програм рада васпитача и дома, васпитни рад са ученицима, етос, ресурси и руковођење, организација и обезбеђивање квалитета рада установе.

У школи је оцењивање важан део вредновања ученика, док се у дому ученици могу вредновати кроз следеће параметре:

- похађање наставе;
- школска успешност;
- коришћење слободног времена;
- поштовање правила живота и рада у дому;
- учествовање у секцијама и активностима дома.

Зашто вредновати?

Да би се утврдили сви добри елементи и решења, али и проблеми, тешкоће и пропусти у раду са циљем унапређивања квалитета рада.

О чему треба водити рачуна приликом вредновања?

Осим низа прецизних инструкција које су дате у Приручнику за вредновање и самовредновање рада школа, а могу бити корисне као врста модела и у осталим образовним институцијама, овде бисмо нагласили да се обрати пажња на самовредновање.

Један од могућих начина вредновања рада приправника је да после одређених активности сачини писмену белешку о дилемама, тешкоћама, препрекама, увидима о свом раду и предлозима за унапређење те врсте активности.

Ова форма може да Вам буде од користи као основ за разговор о предузетим активностима и део евиденције на крају месеца.

Дилеме на почетку рада/активности

Тешкоће и препреке

Како сам их превазилазила/превазилазио?

Шта сам научила/научио у току ове активности?

Шта бих други пут променила/променио и зашто?

Улога ментора је и да пружи помоћ приправнику у избору области праћења и вредновања, припреми и избору оптималних метода, облика и средстава рада и заједно са приправником анализира остварене активности, ради унапређења његовог рада.

Улога приправника је да у разговору са ментором износи запажања о свом раду, постигнућима и да заједно са њим анализира и унапређује сопствени рад.

5. Рад са васпитном групом

Специфичност вођења васпитне групе је у томе што она није ни породица ни одељење. Она је, фактички, сложенија јер је састављена од неколико мањих група (собних), а често укључује ученике разних школа, одељења и разреда.

Од Вас се очекује да будете: отворени, активни саговорник у свим питањима које њих занимају, човек од поверења, пријатељ, саветник, објективни и радосни због њиховог успеха.

Задатак васпитача је да чује развојне потребе ученика и да их под-

тиче да сами бирају и налазе рашења, а не да им намеће готова.

Од васпитача се очекује да добро упозна сваког ученика. Систематско праћење развоја и напредовања школског рада и понашања сваког ученика је стручан посао који од приправника захтева знање, али и увежбавање. Не треба имати отпор према тзв. личном досијеу или картону ученика. То могу да буду основне белешке или сазнања о детету које ће васпитачу омогућити да правовремено и на најбољи начин реагује.

У свом раду васпитач негује: самосталност, мотивисаност и личну одговорност, насупрот принуди и страху од казне.

Флексибилност у раду васпитача означава пожељну особину која би омогућила васпитачу да се прилагоди ученицима тј. да примењују различите стилове рада са различитим ученицима, али и код истог ученика ако се ради о разним аспектима живота у дому (однос према учењу, међуљудски односи, хигијенске навике или поштовање норми становања у дому).

Један од најчешћих проблема са којим се срећемо у пракси је проблем прилагођавања ученика на дом и живот у њему. Одвајање од куће и сусрет са новом средином представља стресну ситуацију. Наша највећа обавеза је да их безболно, спонтано и без икаквих последица прихватимо, укључимо у колективни живот дома и упознамо са новом средином.

Како?

- Према адаптационој кризи треба се односити као према нормалној појави;
- Организовати заједничке активности које подстичу комуникацију и размену осећања
- Ако ученик стекне поверење у Вас и ако наиђе на разумевање и подршку, биће сигурнији у новој средини и брже ће успоставити садржајне односе са другима;
- Бити доступан и отворен за индивидуалне и групне разговоре са ученицима;
- Непосредни, необавезни и спонтани разговори са појединцима или са малом групом ученика најбољи су начин да се ученик ослободи страха и неизвесности и да се прилагоди новој средини и новом начину живота;
- Првих дана наши разговори са ученицима не треба да имају никакав строго званичан карактер, то треба да буду обични, необа-

везни разговори који се одвијају на сваком месту где се налазе ученици (соба, ходник, трпезарија или ТВ сала). Према ученицима се понашамо као да се дуго познајемо и не почињемо одмах са причом о правилима дома или кућном реду.

- Врло брзо на њиховим лицима видимо опуштеност и осмех, нестаје забринутост и сваки страх са њихових лица, и тада почиње онај сасвим нормалан ток живота у дому.

Једана од важних улога васпитача у дому је да руководи васпитном групом.

Постоје четири основна стила руковођења:

- 1) НАРЕЂИВАЊЕ- издавање јасних упустава и детаљно праћење извршавања задатака;
- 2) ВОЂЕЊЕ- издавање упустава и надгледање извршавања задатка, али такође и образлагање одлука, подстицање предлога и напредовања; нудите своја решења, питате за њихове предлоге, али коначну одлуку Ви доносите;
- 3) ПОДСТИЦАЊЕ- подстицање, слушање предлога, подржавање и похваљивање;
- 4) ДЕЛЕГИРАЊЕ- решавање проблема препуштате њима;

Два основна типа понашања- *наредбодавно*, *подстицајно*- чине основу за комбиновање различитих стилова у руковођењу.

Наредбодавно понашање се описује кроз три речи:

ОРГАНИЗОВАЊЕ, КОНТРОЛИСАЊЕ и НАДГЛЕДАЊЕ.

А подстицајно кроз:

ПОХВАЉИВАЊЕ, СЛУШАЊЕ и ПОДРЖАВАЊЕ.

Ако имате све ово на уму, можете у разним ситуацијама, а сходно својој процени и афинитету, правити разне изборе и комбинације у свом раду. Али никад не смете заборавити да је у центру свега дете, дакле ми смо ту само због њих.

Улога ментора: упознаје приправника са начинима вођења васпитне групе, помаже у организацији заједничких активности са ученицима; на основу свог богатог искуства помаже у свакој конкретној ситуацији;

помаже приправнику да успостави сарадњу са родитељима, психолошко-педагошком службом, школом и осталим установама.

Улога приправника је да: учествује у раду и активностима других васпитача, искуства у свом самосталном раду прати, а дилеме проверава у разговору са ментором и да заједно са њим анализира и унапређује сопствени рад.

6. Вођење документације

Педагошка документација је обавеза и потреба у раду сваког васпитача.

Обавезна документација која је у складу са важећим прописима обухвата:

- Општу педагошку документацију дома:
  - а) Матична књига;
  - б) Годишњи програм рада дома;
  - в) Годишњи извештај о раду дома;
  - г) Књига записника Педагошког већа;
  - д) Књига дежурства;
  - ђ) Летопис дома.

- Педагошку документацију васпитача:
  - а) Дневник васпитног рада;
  - б) Годишњи план и програм васпитног рада;
  - в) Месечни план и програм васпитног рада;
  - г) План и програм рада секције, комисије;
  - д) Тематске припреме.

Уредна и тачно вођена документација корисна је, пре свега, самом васпитачу за праћење тока и резултата васпитног рада и треба да садржи моменте који су важни за одређеног ученика.

Индивидуални планови и програми рада васпитача могу бити разноврсни и писани у различитим формама. Они су детаљнији код васпитача-приправника, нарочито у сусрету са новим програмским садржајима-темама.

Поред Законом прописане документације, за лакше функционисање рада у дому води се интерна документација (нпр. свеске викенда, излаза-

ка и ноћног дежурства, што зависи од специфичности сваког дома).

О чему треба водити рачуна приликом вођења документације?

Добро вођена документација је:

- прегледна;
- систематична;
- повезана са предузетим активностима.

Улога ментора је да прати да ли и како приправник води документацију и по потреби препоручује оптимални начин евидентирања рада; води и своју документацију о праћењу рада приправника.

Улога приправника је да води предвиђену документацију о раду; да се упозна и са документацијом која се води у дому, а у којој лично не учествује; води запажања о посећеним активностима и сугестијама ментора.

Важна напомена- прилози су само неки примери из праксе, а нису модел и не обавезују. Могу да буду узор за Ваш самостални рад.

Прилог бр. 1

Годишњи план рада васпитача

Васпитач Н.Н.

Школска година 2005/2006.

Програмско подручје	Број тема
1. Учење и развијање личне компетентности ученика	14
2. Развијање личности и социјалног сазнања	14
3. Слободно време	7

Подручје	Тема	Време
I - 1	Планирање учења и учење по плану	Септембар
I - 2	Чиниоци успешног учења	Септембар
I - 3	Спољашња и унутрашња мотивација	Октобар
I - 4	Активно и пасивно учење	Октобар
I - 5	Школско оцењивање	Новембар
I - 6	Памћење и заборављање	Децембар
I - 7	Улога школе у мом животу	Децембар
I - 8	Анализа личног (не)успеха	Јануар
I - 9	Конфликти и овладавање конфликтима	Фебруар
I - 10	Деца и родитељи	Март
I - 11	Ученици и наставници	Март
I - 12	Међулична наклоност	Април
I - 13	Како побољшати успех	Мај
I - 14	Љубав	Мај

II - 1	Адаптација на живот и рад у дому	Септембар
II - 2	Развијање свести о себи	Октобар
II - 3	Општа и лична хигијена	Октобар
II - 4	Лични проблеми као изазов за развој	Новембар
II - 5	Превладавање негативних осећања	Новембар
II - 6	Стрес – начини превазилажења	Новембар
II - 7	Пријатељство	Децембар
II - 8	Међугенерациски односи	Децембар
II - 9	Комуникација и неспоразуми	Фебруар
II - 10	Сарадња у групи	Фебруар
II - 11	Колико се познајемо	Март
II - 12	Вредности	Март
II - 13	Однос према будућности	Април
II - 14	Професионална оријентација	Мај
III - 1	Сусрет са новом средином	Септембар
III - 2	Упознавање Београда	Септ.– окт.
III - 3	Како осмислити слободно време у дому	Дец.– март
III - 4	Слободно време у граду – културна дешавања	Април – јун
III - 5	Рекреативне активности	Јануар
III - 6	Мој хоби	Новембар
III - 7	Креативно провођење слободног времена	Окт.– дец.

Прилог бр.2

Тематска припрема васпитача

ТЕМА:

ЦИЉ:

В. ГРУПА:

ВРЕМЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ:

ТЕЗЕ:	РАЗРАДА:	МЕТОДЕ И ОБЛИЦИ:
ЗАПАЖАЊА О РЕАЛИЗАЦИЈИ:		

Прилог бр.3

Примери плана рада секције

Музичка секција

Садржај	Време
1) конституисање секције	октобар
2) формирање хора и оркестра	октобар
3) Хајде да се дружимо – програм за нове ученике	октобар
4) учешће на приредбама поводом пригодних празника	децембар-мај
5) Будите наши гости – музичко вече	новембар
6) приредба за дан дома	мај
7) припремање и учешће ученика на домијади, градској и републичкој	фебруар/април

Секцију води васпитач: _____

Компјутерска секција

1) рад са ученицима који већ имају солидно знање из рачунарства и информатике

- упознавање са радом на нашој мрежи и са тренутним оперативним системом;
- помоћ у решавању већих проблема, иначе самосталан рад ученика према личним интересовањима и потребама за школу;
- рад на домаћим, семинарским и дипломским радовима;
- обучавање за рад у програмима за које интересовање из секције постоји;
- помоћ у раду у конкретним програмским језицима.

2) рад са ученицима који се први пут срећу са рачунаром

- упознавање са рачунарским и оперативним системом;
- почетна сналажења на рачунару, појам и смисао организације података на рачунару;
- приступ програмима и схватање ширине рачунарских области;
- обучавање за коришћење хардвера са којим се срећу код нас;
- обучавање за рад у конкретним програмима за које интересовање већине постоји;
- помоћ у разумевању ствари које се раде у школи из рачунарства и информатике.

Секцију води васпитач: -----

ПРИЛОГ:

Рад са децом и ученицима са сметњама у развоју

Сва деца имају право и потребу да буду подучавана и да се образују. Разлике које се појављују у раду су последица предрасуда, пренаглашених разлика међу ученицима (по узрасту, полу, способностима и осталом). Међу децом и ученицима има далеко више сличности него разлика. Пре свега, сви су људска бића. Сви имају људске карактеристике, осећања, реакције. Сви могу и треба да уче и да се развијају. Посебне образовне потребе деце и ученика са сметњама у развоју огледају се пре свега у обезбеђивању посебних приступа, као и посебних наставних средстава и учила.

Свако дете има специфичне образовне потребе, а наша жеља је да Вам посебно укажемо на специфичне васпитне и образовне потребе деце са сметњама и тешкоћама у развоју. Та деца су свуда око нас, па и у Вашем разреду. Сврха овог приручника је да Вам олакша да препознате, разумете и на најбољи могући начин радите са њима. Ваша улога као васпитача и педагога је изузетна, поред самог образовања и васпитања ове деце на Вама је и да другу децу научите да на најбољи могући начин прихвате своје другаре који су другачији. Таква врста рада је велики изазов за Вас. Ако га добро савладате, постаћете **посебан** васпитач и педагог. Интерактивни приступ у раду оплемениће Вас, као и осталу децу у Вашем разреду. Можда ће се појављивати и различити проблеми, али морате бити свесни да су сви решиви и да у томе нисте сами.

Наше васпитно-образовне установе крећу у правцу инклузивног модела, а то не може да се развије, у правом смислу те речи, без активног и одговорног односа васпитача и наставника.

Желимо да Вам укажемо да је овој деци и ученицима потребан приступ као сваком другом људском бићу, наравно, имајући у виду специфичности њиховог развоја.

Прописи који регулишу право на образовање и васпитање деце са сметњама у развоју

Конвенцијом о правима детета (члан 23) признаје се деци са менталним и физичким сметњама у развоју право на посебну бригу, право да уживају пун и квалитетан живот у условима који олакшавају њихово активно учешће у заједници, помоћ која је бесплатна (када је год то могуће), право на образовање.

Закон о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС”, бр. 62/03, 64/03, 58/04 и 62/04), обезбеђује једнаке могућности за образовање деце и ученика са сметњама у развоју и право на образовање и васпитање које уважава њихове посебне образовне и васпитне потребе. Такође, прописано је да деца и ученици остварују право на квалитетан образовно-васпитан рад у складу са ратификованим међународним уговорима. Дужност је образовне установе да такав рад обезбеди. Ако се не обезбеди право на квалитетно образовање, ученик може да покрене иницијативу за преиспитивање одговорности учесника у образовно-васпитном процесу. Одредбама истог Закона прописано је да се системом образовања и васпитања обезбеђује, поред осталог, образовање и васпитање које одговара степену развоја и узрасту детета, односно ученика; једнака могућност за образовање деце и ученика са сметњама у развоју; максимална хоризонтална и вертикална покретљивост у оквиру система образовања и васпитања.

Развој и карактеристике деце са сметњама у развоју

Деца са сметњама у развоју су (у смислу Закона о основној школи):

- деца са телесним и чулним оштећењима;
- ментално ометена деца;
- деца вишеструко ометена у развоју.

Деца са телесним и чулним оштећењима су: телесно инвалидна, слепа и слабовида, глува и наглува деца.

Ментално ометена деца су деца ометена (лако, умерено, теже или тешко) у интелектуалном развоју.

Вишеструко ометена деца у развоју су деца са две или више ометености, аутистична деца и др.

Поред ове деце постоје и деца коју Закон није препознао као децу са сметњама у развоју, а то су: деца са говорним сметњама, хиперактивна деца, деца са емоционалним и социјалним проблемима, деца са сметњама у социјалном понашању...

Проблеми са којима се суочавају деца и ученици са сметњама у развоју, а који утичу на развој личности сваког појединаца, могу се дефинисати кроз субјективне реакције и реакције околине на само постојање оштећења, без обзира на његову врсту и тежину, и проблеме који настају због саме природе оштећења условљавајући специфичне реакције особе. Личност детета или ученика ометеног у развоју се може схватити само у контексту узајамног дејства примарног оштећења, социјалних искустава и уложеног напора у превазилажењу свих врста баријера на које деца са сметњама у развоју наилазе.

ОСОБЕНОСТИ ДЕЦЕ И УЧЕНИКА СА ТЕЛЕСНИМ И ЧУЛНИМ ОШТЕЋЕЊИМА

Деца са телесним оштећењима

Телесна оштећења подразумевају широк дијапазон стања, сметњи, делимичних или потпуних ограничења или оштећења функција тела, његових појединих делова или система. У зависности од тога који су делови тела, сегменти или системи обухваћени, уобичајена подела телесних оштећења је на:

- мождане патологије(церебрална парализа, стања после енцефалитиса или менингитиса, хидроцефалија, трауме главе, оштећења ЦНС-а);
- периферне одузетости, дисфункције екстремитета (стања после дечије парализе, повреде кичме, неуролошка обољења);
- хронична прогресивна обољења(разне врсте мишићних дистрофија);
- органска обољења без испада у моторном функционисању (кардиолошка обољења, обољења ендокриног система);
- ортопедски случајеви (тешки преломи, урођене или стечене аномалије – ишчашења или ампутације).

Телесна оштећења се могу јавити у „чистом” облику (моторни дефи-

цит), а могу се јавити и удружена са оштећењима у другим сферама или системима, на пример са сензорним или интелектуалним оштећењима.

Деца и ученици са телесним оштећењима често имају неповољну слику о себи, неразвијен идентитет, несигурност, пасивност која је резултат неадекватног развијања очуваних потенцијала. Адекватним образовно-васпитним радом ова деца и ученици стичу адекватнији однос према себи и другим, изграђујући ефикасније моделе понашања и стичући потпунију зрелост.

Деца и ученици са телесним оштећењима стичу основно и средње образовање најчешће у хоспиталним условима, али и у редовним школама, док одређени број ових особа стиче и више и високо образовање.

Деца са чулним оштећењима

Слепа и слабовида деца и ученици

Да би дете било дијагностиковано као слабовидо, неопходна је офталмолошка дијагноза која у себи садржи процену оштрине вида, поља вида и тип рефракције- све то указује на патологију система виђења. Постоје јасно дефинисане границе у оквиру којих се особа сматра слепом, практично слепом или слабовидом, у зависности од степена оштећења вида.

Дете које је слабовидо не зна да види другачије од своје околине - нема начина да упореди себе са другима. Један слабовиди дечак на узрасту од 10 година, када је схватио да гледа само једним оком, рекао је да је као мали мислио да људима друго око служи као резерва.

Ако вид није значајно оштећен, визуелна перцепција ће се развити до одређене границе чиме ће бити омогућено „коришћење вида”. Ако је вид значајно оштећен, без посебне визуелне стимулације у току раног развоја, дете ће добити изузетно мали број информација о свету.

Слепа и слабовида деца по правилу немају сметње у интелектуалном функционисању. Код ових особа, због искустава у тактилно-кинестетичкој перцепцији, чуло додира је добро развијено. Развој осталих чула тече као код особа које виде, мада чула слуха и мириса компензују оштећење вида.

Што се тиче посебних карактеристика деце и ученика слепих и сла-

бовидих, важи правило да овакво дете није предиспонирано на девијантни развој. Ова деца се теже сналазе у простору, повишено су плашљива, поготово развијају страх од самоће и страх од мрака (односно страх од тишине). У развоју говора долази до застоја - привремена појава која се временом губи.

Слепа и слабовида деца и ученици стичу основно и средње образовање најчешће у специјалним школама, а одређени број ових особа стиче и више и високо образовање.

Глува и наглува деца и ученици

Оштећење слуха, посебно његов најтежи вид (рана тешка глувоћа), представља такав облик сензорне ометености који оставља мултипле последице у општем развоју детета. Примарни проблем за особу оштећеног слуха јесте ограничење у комуникацији. Ограничено искуство и недостатак комуникације одражава се на когнитивном, емоционалном и социјалном развоју.

Степен оштећења слуха може се кретати од лаких оштећења преко различитих степена наглувости до потпуне глувоће. Бројна истраживања о интелектуалним способностима особа оштећеног слуха показала су да постоји селективно дејство глувоће на одређене аспекте интелектуалног функционисања. Опсег интелектуалног нивоа слушно оштећених особа није ништа мањи од опсега интелектуалног функционисања код деце нормалног слуха.

Емоционални и социјални развој деце оштећеног слуха одређен је тешкоћама у стицању говора, као и проблемима у комуникацији са другим људима. Средишки чиниоци, то јест околина у којој дете са оштећењем слуха одраста, од великог су значаја за његов свеукупни развој. Понекад се код ове деце јавља амбиваленција, агесија или одбацивање других због неразумевања. Глува деца чешће изражавају потребу за љубављу и већим бројем пријатеља.

Друштвени ставови према деци са оштећењем слуха су оптерећени предрасудама, стереотипним представама и негативним реакцијама, што није само карактеристика реаговања у односу на оштећење слуха, већ и у односу на сваки други недостатак.

У образовању и васпитању деце са оштећеним слухом користе се доминантно две методе: орална (изазивање говора) и гест (природни-ма-

терњи језик глувих особа). Употребом гестовног говора повећава се могућности усвајања знања глувих и наглувих особа и значајно побољшава комуникација са околином.

Глува и наглува деца и ученици стичу основно и средње образовање у специјалним школама, а ређе стичу више и високо образовање.

Особености ментално ометене деце и ученика

Ментална заосталост се може сагледати као несразмера између способности детета и захтева које пред њега поставља средина у којој живи и одраста. Ова несразмера настаје због умањених биолошких потенцијала или неадекватних социјално - културних захтева у односу на породичне услове. Менталну заосталост карактеришу разноврсне сметње у развоју, различите учесталости и степена. Неке од ових сметњи се могу предвидети одмах по рођењу (као на пример код Дауновог синдрома) или се откривају касније када се уочи да се дете не развија уобичајено за свој узраст. Ментална ометеност се одређује као исподпросечно опште интелектуално функционисање.

Деца са менталном ометеношћу стално су суочена са неуспесима, што повећава њихову анксиозност, страх од будућих неуспеха и истовремено смањујући самосталност и самоиницијативу.

Деца са менталном ометеношћу стичу основно и средње образовање најчешће у специјалним школама или специјалним одељењима редовних школа.

Деца и ученици са лаком менталном ометеношћу

Дијагноза лаке менталне ометености поставља се ако је интелигенција у распону IQ од 50 до 70, а у зависности од адаптивног понашања особе. Лака ментална ометеност се ретко дијагностикује у раном детињству и обично се препознаје када настану тешкоће у савладавању школских садржаја. Тек трајнији неуспех у учењу издваја ову децу од вршњака. Деца са лаком менталном ометеношћу спорије савладавају фазе когнитивног развоја, дуже се задржавају на стадијуму конкретних операција и не досежу ниво формалног, апстрактног мишљења. И поред ових тешкоћа, ова деца се образују и овладавају основним академским

знањима, уз специфичну подршку и индивидуализацију наставе, и оспособљавају се за самостално обављање једноставних послова.

Деца и ученици са умереном менталном ометеношћу

Особе које функционишу на нивоу умерене менталне ометености (IQ 35-50) достижу степен преоперационалног мишљења и могу да науче говор и комуникацију, као и да се оспособе за елементарне академске и радне задатке. Умерено ментално ометене особе могу да науче да брину о себи и раде једноставне послове под контролом.

Деца и ученици са тежом и тешком менталном ометеношћу

Ментална заосталост изражена у тежем степену открива се одмах по рођењу.

Особе које функционишу на нивоу теже и тешке менталне ометености на тестовима способности постижу резултате који указују да су њихове интелектуалне способности испод IQ 35. Таква деца развијају капацитете за сензомоторно функционисање. Говор, комуникација и моторика развијају се споро и делимично. Тешка ментална ометеност често је здружена са епилепсијом и сензорним оштећењима. Особе са тежом или тешком менталном ометеношћу могу се оспособити за елементарну самопомоћ, бригу о основним потребама и обављању делова једноставних операција, али под надзором.

Особенисти деце и ученика са вишеструком ометеношћу

Вишеструко ометена деца у развоју су она деца која имају две или више горе наведене ометености. Обично су телесна и сензорна оштећења удружена са менталном ометеношћу, али могуће су и све друге комбинације ометености. У групу деце са вишеструком ометеношћу спадају и деца и ученици са аутизмом.

Аутизам је перзистентни (свепрожимајући) развојни поремећај. Ау-

тизам чине оштећења у области социјализације, комуникације и имагинације. Деца са аутизмом су повучена у свој свет због немогућности успостављања социјалне комуникације са околином. Код ове деце говор се развија од рудиментарних облика говора – ехолалија (често понављање исте речи или реченице) - до комуникативног говора; моторне стереотипије (лепршање рукама, цупкање) које су специфичне за рани узраст, али у каснијем добу подлежу самоконтроли или спољној контроли; менталне способности се крећу од теже менталне ометености до надпросечне интелигенције (Аспергеров синдром). Дете са аутизмом најчешће има и проблем у понашању који је условљен наведеним ограничењима. Ова деца могу да покажу висок ниво постигнућа у одређеним изолованим вештинама, као што су изузетна меморија, апсолутни слух, специфични таленти за сликање или вајање и друго. Дете са аутизмом је заинтересовано за друге особе у окружењу, показује осећања, наивно је и поштено. Када је правилно мотивисано, савладава понуђене наставне и друге садржаје.

Особе са аутизмом стичу основно образовање у специјалном школама. Ове особе у **свету** стичу основно и средње образовање у редовним школама, а одређени проценат ових особа са надпросечном интелигенцијом (Аспергеров синдром) стиче и више и високо образовање.

Говорни поремећаји

Под говорним поремећајима подразумевају се све сметње у говорном функционисању које на било који начин ремете вербалну комуникацију, без обзира чиме су условљени и како се испољавају. Ови поремећаји се не сматрају озбиљном патологијом, међутим ако се узме у обзир да ови поремећаји могу имати значајне последице за развој функција које су непосредно повезане са говором, као и целокупан психосоцијални развој индивидуе, важно је познавање основних карактеристика говорне патологије.

Говорни поремећаји се често појављују код деце школског узраста, те их из тог разлога помињемо. Најчешћи говорни поремећаји су:

Дисфонија - поремећај гласа који значи промуклост, разна одступања од основног гласа и то у висини, јачини, боји или квалитету.

Дислалија – поремећај у артикулацији односно изговору речи (изостављање гласова, замена другим гласовима, искривљен изговор гласа).

Муцање (дизартрија) – поремећај ритма и темпа говора. Овај поремећај се убраја у најучесталије говорне поремећаје и представља синоним за све говорне поремећаје.

Дислексија (поремећај читања) и **дисграфија** (поремећај писања).

Деца и ученици са говорним поремећајима захтевају рани третман- у смислу раног откривања, превенције и рехабилитације. У школском узрасту, ова деца су преосетљива, нагињу повлачењу и избегавању различитих говорних ситуација и вербалног контакта, што смањује могућност успешног социјалног функционисања.

Установе које обављају делатност образовања и васпитања ученика са сметњама у развоју

Предшколска установа може, поред прописаног програма, да остварује и прилагођени програм за децу са сметњама у развоју. У оквиру предшколског програма могу да се остварују посебни програми према могућностима установе, а у складу са потребама и интересима деце и родитеља и јединице локалне самоуправе.

У раду са децом ометеном у развоју на предшколском узрасту примењују се следећи правилници:

- 1) Правилник о плану и програму васпитања и образовања за предшколско васпитање и образовање деце оштећеног вида („Службени гласник СРС” и „Просветни гласник,, број 2/89);
- 2) Правилник о основама програма васпитно-образовног рада са децом оштећеног слуха предшколског узраста („Службени гласник СРС” број 32/86 и „Просветни гласник СРС”, број 7/85/86);

Васпитно-образовни рад у дечјем вртићу остварује васпитач. Стручне послове у дечјем вртићу обављају педагог, психолог и други стручни сарадници. Зависно од програма који се остварује, стручне послове може да обавља и дефектолог, логопед, андрагог, социјални и здравствени радник. Послове васпитача може да обавља лице са одговарајућим вишим односно средњим образовањем, а у складу са посебним законом.

Чланом 29. Закона о основама система образовања и васпитања („Службени гласник”, бр. 62/03, 64/03, 58/04 и 62/04), предвиђено је да делатност образовања и васпитања, у основном образовању и васпитању, обавља и основна школа за образовање ученика са сметњама у развоју.

Дете ометено у развоју стиче основно образовање и васпитање у

складу са Законом о основној школи и уписује се у школу на основу решења којим се утврђује врста и степен ометености у развоју. Наставни план и програм основног образовања и васпитања доноси се за сваку врсту и степен ометености у развоју.

У члану 91. Закона о основној школи („Службени гласник РС”, бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 66/94 и 22/02), прописано је да за образовање и васпитање ученика ометених у развоју може основати школа са најмање осам одељења и да школа може да обавља делатност предшколског васпитања и образовања, основног и средњег образовања и васпитања, исте врсте ометености у развоју.

Закон о основној школи даје могућност да ученик ометен у развоју може стицати основно образовање и васпитање и после навршених 19 година живота.

Законом је прописано да министар доноси наставне планове и програме и да се наставни планови и програми основног образовања и васпитања доносе за сваку врсту и степен ометености у развоју. Наставним планом и програмом ближе се утврђује: циљ, задаци и садржај образовања и васпитања; трајање образовања и васпитања; узраст ученика за упис; број ученика у одељењу односно групи; недељни и годишњи број часова наставе и других облика образовно-васпитног рада; трајање часа; професионално усмеравање ученика.

У раду са ученицима ометеним у развоју у основном образовању и васпитању примењују се следећи правилници:

- 1) Правилник о наставном плану и програму основног образовања за ученике лако ментално ометене у развоју („Службени гласник РС” и „Просветни гласник”, број 19/93);
- 2) Правилник о наставном плану и програму основног образовања за глуве и наглуве („Службени гласник РС” и „Просветни гласник”, број 19/93);
- 3) Правилник о плану и програму васпитно-образовног рада у основној школи за децу оштећеног вида („Службени гласник РС”, број 32/86 и „Просветни гласник РС”, број 7/85/86);
- 4) Правилник о плану и програму васпитно-образовног рада са аутистичном децом и омладином („Просветни гласник”, број 9/83);
- 5) Правилник о плану и програму огледа за ученике са поремећајем у понашању у Школи за основно и средње образовање „Васа Стајић” у Београду („Службени гласник” и „Просветни гласник РС”, број 11/97);

- 6) Правилник о плану и програму васпитно-образовног рада за умерено менталнозаосталу децу и омладину („Просветни гласник”, број 4/82).

Врста и степен стручне спреме наставника који изводе наставу у школама за ученике ометене у развоју прописане су одредбама члана 92. Закона о основној школи. Одредбама тог члана је прописано да предметну наставу од петог до осмог разреда основне школе може да изводи наставник који има најмање вишу школску спрему за предмет из кога изводи наставу и који је оспособљен на дефектолошком факултету за рад са ученицима са сметњама у развоју, по програму прописаним Правилником о плану и програму оспособљавања наставника који остварују предметну наставу од првог до осмог разреда основне школе и у школама за средње образовање ученика ометених у развоју („Службени гласник РС” и „Просветни гласник”, број 3/98). У ставу 4. члана 92. прописано је да, ако се настава изводи као разредно-предметна од петог до осмог разреда, разредну наставу може да изводи наставник-дефектолог из става 1. овог члана, а предметну наставу наставник(на основу става 2. овог члана) који има најмање вишу школску спрему за предмет из кога изводи наставу и који је оспособљен на дефектолошком факултету за рад са ученицима са сметњама у развоју.

Законом о средњој школи предвиђено је средње образовање и оспособљавање за рад редовних ученика ометених у развоју. Наставни план и програм средњег образовања и васпитања доноси се за сваку врсту и степен ометености у развоју. У школу за ученике ометене у развоју уписује се лице које је завршило основну школу а на основу решења којим се утврђује врста и степен ометености у развоју.

Решењем о утврђивању врсте и степена ометености у развоју ученика утврђује се и професионално усмеравање ученика.

У школама је забрањена дискриминација детета односно ученика. Под дискриминацијом детета односно ученика, у смислу Закона о основама система образовања и васпитања, сматра се свако непосредно или посредно прављење разлика или њихово повлађивање, искључивање или ограничавање чији је циљ спречавање остваривања права или једнаког третмана детета односно ученика.

Специфичности рада са децом и ученицима са сметњама у развоју

Поред познавања специфичности планирања, програмирања, остваривања и вредновања образовно-васпитног рада, праћења развоја и постигнућа ученика, сарадње са колегама, породицом и локалном заједницом, значаја професионалног развоја и вођења документације, што је саставни део сваког Водича, на крају приправничког стажа треба да познајете следеће специфичности рада са децом и ученицима са сметњама у развоју.

Значај утицаја вршњака и средине на развој и образовање ученика са сметњама у развоју

Потребу за игром и дружењем са вршњацима имају сва деца, па и деца са физичким и менталним ометеностима. Дружење са вршњацима, спонтана искуства која деца стичу у интеракцији са другом децом, има поред психолошке и развојну димензију која започиње у раном узрасту и траје до дубоке старости. Дружећи се са вршњацима, деца развијају осећање припадности групи, осећање пружања и примања, дељења са другима, партиципирајући у заједничким активностима. На тај начин деца стичу самопоуздање које је важно за сву децу, а посебно за децу и ученике ометене у развоју.

Значај стварања атмосфере поштовања различитости

Очигледна разлика у изгледу особе са телесним деформитетом у односу на телесно „целовите”, одступања од складних, симетричних форми људског тела, чак и када нису праћена слабљењем других функцијама, неминовно буде пажњу околине, провоцирају одређену врсту понашања.

Деца са сметњама у развоју се у свакодневном говору често називају „неспособном особом” иако се ради о особи која само не може, рецимо, самостално да хода или не види, чиме се једна неспособност генерализује као свеукупна неспособност детета или ученика. Развијањем атмосфере поштовања разлика сваком детету се повећава самопоуздање.

Својим односом и понашањем, одрасли (родитељи, наставници, васпитачи, стручни сарадници) треба деци да указују на чињеницу да су индивидуалне разлике међу људима увек постојале и да ће увек постојати, али и да те разлике треба поштовати.

Начини укључивања ученика са сметњама у развоју у образовно-васпитни рад

Деца са телесним оштећењима укључују се у васпитно- образовни рад у хоспиталним условима- у болницама и рехабилитационим установама. Деца са сметњама у развоју укључују се у образовни систем у оквиру редовних група и одељења при редовним установама или у групе и одељења деце која имају исте сметње као они сами- у оквиру специјалних школа. Одговорност установе је да, са стручним сарадницима и наставницима, узимајући у обзир сметње који дете/ученик има, пронађе најефикаснији начин за његово укључивање у образовно-васпитни рад. Одговорност васпитача односно наставника и стручног сарадника је да детету са сметњама у развоју својим стручним знањем пружи квалитетно образовање.

Организовање активности за укључивање ученика са сметњама у развоју у образовно-васпитни рад

Свако дете/ученик има омиљене активности. Такве активности нису увек примерене образовно-васпитном раду, али могу бити мост преко кога се стиже до детета/ученика. Организовање посебних активности, у којима дете са сметњама у развоју може да буде успешно, мотивише дете односно ученика за даље активности у образовно-васпитном раду. У оквиру одељења је могуће организовати активности у малим групама или паровима које дају могућност ученику са сметњама у развоју да се искаже. При организацији активности у групама или паровима неопходно је посебну пажњу посветити структури групе односно пара, као и избору саме активности. Индивидуални рад са ученицима са мањим сметњама у физичком и психичком развоју, у оквиру редовних основних школа, организује се кроз допунску наставу и корективно -педагошки рад.

Ученике са сметњама у развоју, са посебним склоностима и интере-

совањима, треба укључивати и у додатни рад који се организује у оквиру школе.

Школа може да организује образовно-васпитни рад као посебан облик рада за ученике на дужем кућном или болничком лечењу.

Ваннаставне и ваншколске активности које доприносе развоју личности ученика су, такође, погодне за укључивање ученика са сметњама у развоју у живот и рад установе у којој се образује.

Индивидуализација процеса учења ученика са сметњама у развоју

У оквиру исте наставне јединице, наставни садржаји могу се прилагођавати способностима деце односно ученика. На основу стручне процене способности, редовног и одговорног праћења напредовања детета/ученика помоћу индивидуалних програма који су прилагођени детету/ученику са сметњама у развоју, постижу се значајни резултати у васпитно-образовном раду. Књижевно дело може се обрадити кроз различите активности (од цртања, читања, препричавања до анализирања дела). У том смислу, креативност и, пре свега, одговорност васпитача, наставника и осталих учесника у образовно-васпитном раду је од највећег значаја. Израдом и применом индивидуалног плана и програма за ученика са одређеном сметњом у развоју омогућава се објективно праћење напредовања ученика, планирање даљих активности и интервенција и постизање планираних циљева у образовно-васпитном раду.

Праћење индивидуалног напредовања и постигнућа ученика са сметњама у развоју

Постоји низ начина за праћење напредовања и постигнућа ученика са сметњама у развоју. Постигнуће праћено само оценом за децу/ученике са сметњама у развоју је недовољно. Оцена јесте велики мотиватор за свако дете, али њен оквир није довољно широк да би се у њега могло сместити свако појединачно, изоловано напредовање или постигнуће детета које има сметње у развоју. Уз помоћ стручних сарадника установе, могуће је израдити посебне листе праћења напредовања и постигнућа детета и то не само у образовно-васпитном раду већ и у областима које

су од значаја за свеукупни развој детета. Описно процењивање напредовања даје веће могућности за будуће планирање и организацију рада са дететом/учеником. Овакав начин омогућује фокусирање на појединачне области у којима је потребан интензивнији или мање интензиван рад. У сарадњи са стручним сарадницима школе, ради праћења напредовања ученика, формира се педагошки досије ученике.

Обезбеђивање одговарајуће физичке средине за адекватно укључивање ученика са сметњама у развоју у образовно-васпитни рад

Узимајући у обзир специфичности развоја детета/ученика са сметњама у развоју, неопходно је и обезбеђивање одговарајуће физичке средине. Многа неприхватљива понашања могу се спречити или бар ублажити обезбеђивањем одговарајуће физичке средине. Објективна физичка ограничења, као што су немогућност кретања, манипулације предметима, осиромашена или претерано подстицајна средина, детету са сметњама у развоју отежава а често и онемогућава стицање неопходних искустава и знања.

Обезбеђивањем посебних наставних средстава и учила (вибрациони столови, слушалице за глуву и наглуву децу, књиге на Брајевом писму за слепе и слабовиде), деци/ученицима са сметњама у развоју тако би се помогло у учењу.

Литература:

1. Вилотијевић, Младен: Дидактика. - Београд: ЗУНС: Учитељски факултет, 2000.
2. Васпитни рад у домовима ученика средњих школа. - Београд, 2002.
3. Трнавац, Недељко: Планирање, програмирање и припремање васпитног рада у дому ученика.
4. Хавелка, Ненад: Методе и технике социјално психолошких истраживања
5. Вилотијевић, Младен: Дидактика. - Београд: ЗУНС: Учитељски факултет, 2000. Хрњица, Сулејман (уредник): Школа по мери детета
6. Васпитни рад у домовима ученика. - Нови Сад, 1997. Трнавац, Недељко: Специфичности саветодавно-васпитног рада васпитача у дому.
7. Продановић, Љубица: Индивидуална сарадња са родитељима. - Едука, 2006
8. Продановић, Љубица: Сарадња са породицом. - Едука, 2004
9. Вукелић, Марија: Домови ученика средњих школа – ученик- васпитач- професор-родитељ. - Нови Сад: Мисао, 2004.
10. Васпитни рад и организација живота и рада у домовима ученика средњих школа (приручник). - Београд: МПС: Сектор за ученички и студентски стандард, 1998.
11. Васпитни рад у домовима ученика (зборник радова). - Нови Сад, 1997.
12. Зборник радова Васпитни рад у домовима ученика средњих школа РС (зборник радова). - Београд: МПС, 2002.
13. Вукелић, Марија: Домови ученика средњих школа – ученик- васпитач- професор-родитељ. - Нови Сад: Мисао, 2004.
14. Вукелић, Марија: Подстицај развоја социјализације адолесцената у домовима ученика? - Педагошка стварност, 2001, 3-4: 216-226.
15. Вукелић, Марија: Психолошке радионице у домовима ученика – искуства ученика и васпитача. - Педагошка стварност, 2002, 7-8: 602-619.
16. Васпитни рад и организација живота и рада у домовима ученика средњих школа (приручник). - Београд: МПС, Сектор за ученички и студентски стандард, 1998.